TEKVİR

# ﴿٨١﴾ سُورَةُ التَّكْوِيرِ

Buna Tekvir sûresi, Küvviret sûresi, « اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ » denilir, mekkîdir.

Âyetleri - Yirmi dokuzdur.

Kelimeleri - Yüz otuz dokuz.

Harfleri - Beşyüz otuz üç.

Fasılası - ت٠س٠م٠ن harfleridir.

İmam Ahmed, Tirmizî ve Hâkim, İbni Ömer radıyallahü anhümâdan rivayet etmişlerdir: Resulullah

sallâllahü aleyhi vessellem buyurduki «

مَنْ سَرَّهُ اَنْ يَنْظُرَ اِلَى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ كَاَنَّهُ رَاْىُ عَيْنٍ فَلْيَقْرَاْ اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ. وَ اِذَا السَّمَآءُ انْفَطَرَتْ وَ اِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ

= her kim Kıyamet gününe göz göre gibi bakmak arzu ederse «

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ. اِذَا السَّمَآءُ انْفَطَرَتْ. اِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ » sûrelerini okusun.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿٢﴾ وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٣﴾ وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٤﴾ وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٥﴾ وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٦﴾ وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٧﴾ وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٨﴾ وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ﴿﴾

Sh:»5593

﴿٩﴾ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿١٠﴾ وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١١﴾

وَاِذَا السَّمَآءُ كُشِطَتْ ﴿١٢﴾ وَاِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٣﴾
وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ ﴿١٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَآ اَحْضَرَتْ ﴿١٥﴾
فَلَآ اُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٦﴾ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٧﴾ وَالَّيْلِ اِذَا
عَسْعَسَ ﴿١٨﴾ وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٩﴾ اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ
كَرِيمٍ ﴿٢٠﴾ ذِى قُوَّةٍ عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ
اَمِينٍ ﴿٢٢﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ
الْمُبِينِ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٥﴾ وَمَا هُوَ
بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٦﴾ فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٧﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا
ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٩﴾ وَمَا
تَشَآءُونَ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

O Güneş dürüldüğü vakıt 1 Ve yıldızlar bulandığı vakıt 2 Ve dağlar yürütüldüğü vakıt 3 Ve kıyılmaz mallar bırakıldığı vakıt 4 Ve vuhuş toplandığı vakıt 5 Ve denizler ateşlendiği vakıt 6 nüfus çiftlendiği vakıt 7 Ve o diri gömülen hangi günahla öldürüldü? 8 Sorulduğu vakıt 9 Ve defterler açıldığı

Sh:»5594

vakıt 10 Ve sema' sıyrıldığı vakıt 11 Ve Cehennem kızıştırıldığı vakıt 12 Ve Cennet yaklaştırıldığı vakıt 13 Anlar bir nefis ne hazırlamıştır 14 Şimdi kasem ederim o sinenlere 15 O akıp akıp yuvasına girenlere 16 Ve yöneldiği dem o geceye 17 Ve nefeslendiği dem o sabahaki 18 muhakkak o (Kur'an)i kerîm bir Resulün getirdiği kelâmdır 19 Bir Resulki pek kuvvetli, metîn 20 Zül'arşın nezdinde mekîn 21 muta' orada, emîn 22 Yoksa sahibiniz mecnun değil 23 Vallahi gördü onu açık ufukta 24 Ve o ğayb üzerine kıskanılır değil 25 Ve o bir racîm Şeytanın sözü değil 26 Siz nereye gidiyorsunuz? 27 O hâlıs bir zikirdir âlemin için 28 İçinizden müstekîm olmak dileyenler için 29 Fakat o âlemlerin rabbı Allah dilemeyince siz dilemezsiniz 30

1. ﴿اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ o Güneş tekvîr edildiği vakıt - burada « اِذَا » ile on iki hâdise zikredilmiş, cevabında « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَآ اَحْضَرَتْ » buyurulmuştur. 1 tekvîri Şems, 2 inkidari nücum, 3 tesyîri cibâl, 4 ta'tîli ışar 5 haşri vuhuş, 6 tescîri bihâr, 7 tezvîci nüfus, 8 suâli mev'ûde 9 neşri suhuf, 10 keştı Sema, 11 tes'ıyri Cahîm, 12 izlâfı Cennet. Ki bunlar bir kısmı nefhai olâ ile Dünyada bir kısmı nefhai saniye ile Âhırette olmak üzere Kıyamet gününün en hâileli manzaraları ve hengâmeleridir.

Evvelâ, 1 - tekvîri Şems, TEKVİR, esasında tedvîr ve toplamak ma'nalariyle alâkadar olarak sarık sarar gibi yuvarlamasına dürüp sarmak ve boğçalamak ma'nasınadır. Bir de bizim devirmek ve kürümek dediğimiz gibi yıkıp atmak ma'nasına gelir. Razîde mezkûr olduğu üzere ba'zıları Hazreti Ömerden merviy olarak kör etmek körletmek ma'nasına olduğunu da söylemişlerdir. Bunların mechulü olarak tekvîr olunmak da dürülüp sarılmak veya devşirilip atılmak veya körletilmek



demek olur. Güneşin dürülmesi iki ma'naya anlaşılabilir: birisi, kursı Şemsin muhîtı kabuk bağlayıp bir boğça gibi sarılarak zıyasının sönmesi ve körlenmesi demek olur. Ki bu hakîkattir. Veya küsûf gibi gözden gaib olmasıdır. Ki bu mecazdır. İkincisi cirmi Şemsin kendisi ortadan kaldırılıp atılmak demek olur ki bu mecazdır. Zira bir elbise kaldırılacağı zaman dürülüp de kaldırılmak âdet olduğundan dürülmek lüzum alâkasiyle izâle ma'nâsında mecaz olur. Tekvîrin ikinci ma'nâsı olan yıkıp atmak bu ma'nâda hakîkat demektir. Üçüncü ma'nâ olan köreltmek ise evvelkinin aynî demektir. Şu halde tekvîri Şems iki ma'nâdan hâlî değildir: Ya zıyasının sönmesi veya cirminin kaldırılıp gaib olması. Onun için tefsirler de başlıca bu iki

manâ üzerinde yürümüşlerdir. Bu babda vakı' olan rivayetler: İbni Abbastan bir rivayette Arşa idhali, bir rivayette de muzlim olması. Mücahid ve Katâde ve Hasenden: zıyasının gitmesi, yine Mücahidden muzmahill olması. Rebî' İbni Haysemden: atılması, Ebu Salihten: menkûs olması. Kurtubî demiştir ki başa sarık dolanır gibi tekvir olunur, sonra zıyası mahvolur, sonra da atılır اهـ. Şemsin zıyasının sönmesi suretiyle tekviri onda Arzın dahvi gibi bir kışır tabakasının husulü ve binaen'aleyh yeni ve büyük bir Arzın tekvini demek olacağına göre daha büyük bir güneş yaratıldığı takdirde orada da Arzımızdakine şebih ve fakat çok geniş bir hayat meskeni başlamış olabilirse de o Güneşten kat'ı nazarla ma'lûmumuz olan Güneşin gerek sönmesi ve gerek cirminin izâle ve ifnası hengâmında Arzımızdaki hayatın ve Güneşin zıya

Sh:»5596

alan seyyarelerin derhal söneceği derkârdır. İşte « اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ » evvelâ bu dehşeti ifade ediyor. Maamafih bu tekvîr âfâkî olduğu gibi sırf enfüsî bir haysiyyetle de olabilir. Bahusus hayat ve eşyanın bizim üzerimizdeki intıba' ve temayüzü bilhassa ruhumuzun kabiliyyet ve faıliyyetleriyle alâkadar olmasına nazaran ruhların bedenlerinden iftirakı halinde de tekviri Şems vakı' olmuş olur.

2 - İnkidari nücum 2. ﴿وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ﴾ yıldızlar inkidar ettiği vakıt -

İNKİDAR, bulanmaktır. Bunda da iki ma'nâ rivayet edilmiştir. Birisi nurlarının safveti tegayyür edip sönmesi, intımas etmesi ki « فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ » bunda zâhirdir. Birisi de « وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ » buyurulduğu üzere saçılıp dökülmesidir ki Buharî yalnız bunu rivayet etmiş. müfessirîn de ekseriyyetle bunu tercih eylemişlerdir. Râzînin beyanına göre: çünkü inkidarda asıl insıbab, ya'ni dökülmektir. İmam Halîl demiştir ki « اِنْكَدَرَ عَلَيْهِمُ الْقَوْمُ » denilir, mütevâliyen gelip döküldüler demektir. Kelbî demiştir ki o gün Semâ yıldız yağdıracak, Semâda yıldız kalmayıp düşecektir. Sûrei Mülkte dahi geçtiği üzere Atâ da demiştir ki: çünkü nücum, Semâ ile Arz arasında kandillerde nurdan silsilelerle muallaktır. Ve o silsileler Melâikenin ellerindedir. Semâ ve Arzda bulunanlar ölünce o zincirler Melâikenin ellerinden düşecektir اهـ. Bunları bizim anlayabilecemiz vechile ifade edecek olursak şöyle demek olur. Şemsin zıyası söndüğü zaman şübhesiz ki ondan Kamer ve Seyyarat gibi nur alan yıldızlar tamamiyle bulanıp sönecektir. Sonra kürei Şems, ya'ni cirmi infilak edip atılıp muzmahill olduğu zaman da ecramın müvezenesini tutan ve nurdan zincirler ta'bir edilmiş bulunan câzibei umumîyye herc ü merc olarak müvazenei âlem bozulmuş olacağından Semâda yıldızlar şihab

yağmurları halinde dökülüp düşüşmeğe başlıyacaktır. Türkçemizde bulanma ta'biri inkidar gibi iki

ma'nâyı

Sh:»5597

da ifade edebileceği kanaatiyle mealde yıldızlar bulandığı vakıt denilmekle de bu ma'nâlar anlaşılabilir

zannederim.

3 - TESYÎRİ CİBAL 3. ﴿وَاِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ﴾ dağlar yürütüldüğü vakıt - ki Arzın

recfe ve zelzele ile sarsılıp infilâk ederek dağların yün gibi atıldığı, yerleri serab gibi olmak üzere başlar

üzerinden geçen sehab gibi fezaya fırlatılıp hebâen mensûrâ serpildiği hengamdır. Sûrei Hâkkada «

وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ » bak. Ecel gelip de hikmeti ilâhiyye Dünya hayatı

yaşıyanların yaşadığı âlemin tahribini ve Arz u Sema nızamının diğer bir nızama tebdilini iktızâ ettiği zaman

bunlar olacak ve o inkılâb ile varılacak olan diğer âlemde bu ecram ve ecsam kalmıyacak, başka bir nizam

kurulacaktır. Düşünmeliki Güneşin dürüldüğü, yıldızların bulanıp döküldüğü ve Arzın parçalanıp dağların

yürütüldüğü bu hengâmelerde berhayat olanların ne büyük bir havf-ü dehşet saracaktır. Şübhesizki o vakıt

en kıymetli mallar mu'attal bırakılacaktır. Onun için:

4 - Ta'tîli ışar 4. ﴿وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾ uşera, sürüleri mu'attal bırakıldığı vakıt -

aynın kesriyle ışar, aynın zammı ve şinin fethiyle uşeranın cem'idir. Nıfas ve nüfesa gibidir. Aynın zammı ve şinin fethiyle uşerâ, «onlarlı» ya'ni aşeratlı demek gibi olup Arablar on aylık gebe deveye doğuruncıya kadar bu namı verirler ve nazarlarında en kıymetli mallarıdır. Bu suretle bunun cem'i olan ışâr sürüsü ba'zısı yeni doğurmuş, ba'zısı, doğurmak üzere bulanan ve en ziyade bakılması, gözetilmesi lâzım gelen en kıyılmaz mallar demek olur. Bunların ta'tîli ise çobansız, bakımsız mühmel bırakılıvermesidir. Ki yüz gösteren Kıyâmet hâileleri içinde sabihleri böyle en nefîs mallarını bile ihmal edip bırakırlar. Çünkü o gün «يَوْمَ لَايَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» dir.

Razînin beyanına göre ba'zıları ta'tîli

Sh:»5598

ışâr bulutların kurumasından, yağmurların kesilmesinden kinaye olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Arab bulutu hâmillere teşbih ederler. Bu ma'na mecaz olmakla beraber tesyîri cibale münasebeti de vardır.

Âlûsînin nakline göre ba'zıları da ziraat olunur, oşrü, vergisi alınır arazî, ba'zıları da diyar demişlerdir. Bunlar kıymetli, kıyılmaz malların ta'tîli ma'nasında dahil olur. Kurtubî demiştirki kelâm, şiddeti tasvir için temsîl üzerinedir. Çünkü o zaman ne ışâr vardır ne ta'tîl, ma'nâ şudur: ışâr sürüleri olsa sahibleri onları bırakır kendileriyle meşgûl olurlardı اهـ. Maamâfih âyetler tertîbe delâlet eden « فـاء » ile değil, vav ile atf edilmiş olduğundan bunlar tesyîri cibâlden önce ve Arzda zelzelelerin başladığı hengâmda olabilir. Ve o zaman ışâr da, diyâr da, sair kıymetli mallarda mevcud iken dehşetler içinde hepsi mu'attal bırakılır. Şu da öyle olmalıdır.

5 - Haşri vuhûş 5. ﴿وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾ vuhûş haşr olunduğu vakıt -

VUHUŞ, vahşî hayvanlarki «vahş» in cem'idir. Vahş, vahşî müfredinin ismi cinsidirki insana ünsiyyet etmiyen berrî hayvana denilir, ünsî ve ehlînin zıddıdır. Lisanımızda yabanî diye de ta'bir olunur. Işâre münasebeti, ehlî ile yebânînin tekabülüdür. Bu münasebetle atıfta bu zıdların cem'i var demektir. Bundan dolayı murad ehlî ve yebanî mutlaka behâimin haşri denilmiştir. Bu da üç vech ile tefsîr edilmiştir.

BİRİNCİSİ: her taraftan istîlâ eden havf-ü dehşet içinde hayvânatın ötedenberi korka geldiği şeyleri

unutarak deliklerinden ve yuvalarından çılgıncasına fırlayıp ne birbirlerinden ne de insanın satvesinden çekinmeksizin bir araya toplanması demektirki eşrâtı sâatten olmak üzere ilk nefhadan önce insanları ve hayvanları sürüp sevk edecek olan ateş çıktığı vakıt olacaktır.

Sh:»5599

İKİNCİSİ: hayvanâtın haşri ölüm ve helâkta toplanmaları denilmiştir. Çünkü kıtlık olduğu yıl, « حَشَرَتْهُمُ السَّنَةُ » denilirki kıtlık helâk etti demektir.

ÜÇÜNCÜSÜ: Katâde ve bir takımlarından rivayet olunduğu üzere haşri vuhûş hayvanların da kısas için ba's olunup mahşere toplanmalarıdır. Müslim ve Tirmizîde Ebu Hüreyreden rivayet olunduğu üzere Resulullah sallâllahü aleyhi vessellem buyurmuştu ki her halde hukuku ehline eda edeceksiniz, hattâ kabâş koyunun boynuzlu koyundan kısas suretiyle hakkı alınacak. Ahmed ibni Hambelin rivayetinde: ve hattâ karınca karıncadan. Katâde de bu âyette demiştir ki: her şey hattâ sivrisinek kısas için haşr olunacak, tefsiri Razîde: mu'tezile demiştir ki: Allah tealâ o gün hayvanâtın hepsini haşr edecek ki Dünyada mevt, katl ve sâir sûretle onlara irmiş olan elemlerin ıvazını vermek için: Ondan sonra ba'zılarını Cennette ibka

eylemek dilerse müstahsen olduğu takdirde yapar, dilerse haberde vârid olduğu üzere ifna eder.

Ashabımız ehli sünnete göre ise Allah tealâ üzerine istihkak hukmiyle bir şey vâcib olmaz. Ve lâkin o vuhuşun hepsini haşr edecek de kabaşın boynuzludan hakkı alınacak. Sonra onlara ölün! Denecek ölecekler. Ba'zıları sekaleynden maadası mükellef olmadıkları için haşr olunmaz demişlerdir. Lâkin Tirmizî hadîse Hasen, sahih demiştir. Şu kadar ki o hadîs bu âyetin tefsiri olarak vârid olmuş değildir. Burada haşrivuhuş, ta'tîli ışâr ile tesciri bihâr arasında zikredilmiş olmasına nazaran da bu haşrin suâli gibi ba'isten sonra değil, Dünyada olacak hadisat sırasında olması zâhir görünür. Onun için birinci ma'na müreccahtır. Hadîs, adaleti ilahiyyeyi ayrıca bir beyan olarak sahihtir. Fakat bu âyetin onunla tefsirini iktıza etmez. Ancak bu âyet onu da hatıra getirebilmek i'tibariyle o ma'nada düşünülebilir. Çünkü vav ile atıf tertibi de iycab etmez.

Sh:»5600

6 - Tescîri bihâr 6. ﴿وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ﴾ denizler tescir edildiği vakıt - tescir alevli ateşe furun kızdırmak ve doldurmak ma'nalarına gelir. Burada da bu iki ma'nadan üç vechile tefsîr edilmiştir: birincisi, denizlerden volkan halinde ateşler çıkararak sularının çekilmesi ki Buharîde Hasenden

bir katre su kalmıyacak diye merviydir. İkincisi, Mücahidden rivayet edildiği üzere doldurmak ma'nasıdır ki bu da iki vechile mülâhaza olunmuştur. Birisi evvelki ma'na gibi ateşle doldurulmuş olması, birisi de « وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ » zâhirinden anlaşıldığı vechile denizlerin yarılıp akıtılarak Arzın her tarafını bir deniz halinde istîlâ etmesidirki zelzeleler ve volkanlarla Arzın çalkandığı ve dağların yürütüldüğü hengâm ile mütelâzimdir. Bu üç ma'na Buharîde de icmalen menkuldur. Bir de İbni atıyye tefsirinde mezkûr olduğu üzere denilmiştirki: tescir, sâcurdan olmak muhtemildir. Sâcur, kelbin boynuna bağlanmak için geçirilen toka ve tasma demek olduğundan tescir, toka takmak veya tasma geçirmek ma'nasiyle zabt u temellükten mecaz olarak denizlerin o iztırab halinde abluka edilmiş gibi zabt-u raptını ifade etmiş olur.

Abd ibni hümeyd ve İbni münzir Ebu âliyeden rivayet etmişlerdirki bu Sûreden altı âyet Dünyada ve insanlar bakarlarken altısı da Âhırettedir. « اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ... وَاِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ » bunlar Dünyada « وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ... وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ » bunlar da Âhırettedir.

İbni ebidünya ve İbni cerîr ve İbni ebî hâtim de übeyy ibni ke'bden şöyle rivayet etmişlerdir. Altı âyet Kıyamet gününden evvel «nâs esvakında iken» dir: Güneşin zıyası gider, o haldeler iken nücum inkidar eder. O haldelerken dağlar düşmeğe Arz hareket ve iztırab ile çalkalanmağa başlar. Onun üzerine

korkudan Cin İnse, İns cinne feze'u feryad eder. Hayvanat, bütün tuyur-u vuhûş karışıp birbirlerine girerler, ışâr ihmal olunur. Cin İnse, size bir haber getirelim derler denize fırlarlar, bakarlarki

Sh:»5601

deniz ateş olmuş, alevler içinde, o haldelerken Arz bir çatlayış çatlar, o haldelerken bir rüzgâr gelir, hepsini öldürür. Ba'zıları, ilk altı iki nefha arasındadır, Dünyada diyenlerin muradı da budur demişler, ba'zıları da onlar nefhai olâdan önce, mâba'di nefhai saniyeye kadardır demişler. Maamafih bu sonuncuların muradı da gayet, mugayyada dahil olarak nefhai saniyeye şâmil olmalıdır. Çünkü suâl sonradır.

7 - Tezvici nufus 7. ﴿وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ nüfus çiftlendiği vakıt -

NÜFUS, ma'lûm olduğu üzere nefsin cem'idir. Nefis de zat ve ruh ma'nalarına gelir. Netekim şurada şu kadar nüfus var dediğimiz zaman şu kadar kişi veya şu kadar can var demek olur.

TEVZIC de, eşi eşe, dengi denge, emsal ve akranı birbirine zam ve ilhak edip bir yere getirmek, çatmak,

çiftleştirmek birleştirmek hasılı, tasnif veya tevhîd ma'nalarını ifade eder. Bunun tefsirinde başlıca iki rivayet vardır: birincisi, sûrei Saffatta « اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ » ve sûrei Vakı'ada «

وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَآ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ وَاَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ مَآ اَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ

» mazmunları üzere şu rivayetlerle iyzah olunmuştur: Buharîde: Hazreti Ömer « النفوس زوجت » ehli Cennet ve ehli nardan nazîri ile tezvic olunur» dedi, sonra okudu « اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ » İbni cerîr ve daha diğerlerinde: Nu'man ibni beşîr radıyallahü anh: demiştirki Ömer ibnil hattab radıyallahü anh hutbe okuyordu, dinledim «

﴿وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَآ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ وَاَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ﴾ . ﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ اُولٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُونَ﴾ dedi « وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ » dedi, sonra « اَزْوَاجٌ فِى الْجَنَّةِ . وَاَزْوَاجٌ فِى النَّارِ » dedi. Yine Nu'man ibni Beşir merfuan Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vessellemden rivayet ederek demiştir ki: « وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ » durebadır, « كُلُّ رَجُلٍ مَعَ كُلِّ قَوْمٍ كَانُوا يَعْمَلُونَ عَمَلَهُ = her adam ameli gibi amel eden

her kavm ile beraber» dedi. Zira

Sh:»5602

Allah tealâ «

وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا ثَلٰثَةً فَاَصْحٰبُ الْمَيْمَنَةِ مَآ اَصْحٰبُ الْمَيْمَنَةِ وَاَصْحٰبُ الْمَشْئَمَةِ مَآ اَصْحٰبُ الْمَشْئَمَةِ وَالسّٰبِقُونَ السّٰبِقُونَ

» buyuruyorki bunlar durebadır dedi اهـ.

DUREBA, sınıf ve şebih ma'nâsına darîbin cem'i olarak sunuf ve eşbah demektir. Ya'ni ezvacen selâsede ezvac, efradı biribirine benziyen sınıf ma'nâsına zevcin cem'i olduğu gibi burada da tezvic o ma'nâdan tasnif demek olup « مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ » mazmunu üzere herkes amelde benzerleriyle, eyiler eyilerle, kötüler kötülerle dizilip haşr olunacağı vakıt demek olur. İbni Abbastan da: « وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ » nâs ezvaci selâse olduğu vakıt. Hasenden: her kişi şîasına ilhak olunduğu vakıt, Mücahidden: nâs içinde emsal biribirleriyle cem'olunduğu vakıt, Katâdeden: her insan kendi şîasına: Yehud Yehude, Nesâra Nesâraya ilhak edildiği vakıt. Rebî' ibni Haysemden: herkes sahib

ameliyle haşr olunur: kişi sahib ameliyle beraber gelir, diye merviydir ki bütün bunlarda nüfus, zevat: tezvic, hayr-ü şerr amelde nazîr nazîre cem u tasnif ma'nâsına olarak « يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ فَمَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ » mazmunu üzere insanların hayr ü şerr amelde metbu'ları ve biribirlerine benzerleri ile sınıf sınıf, fevc fevc mahşere da'vet olunup mahkemei kübrada eshabı yemîn, eshabı şimal ferîkun filcenne ve ferîkun fisseıyr tefrık olunmak üzere ba's-ü tasnif olundukları vakıt demek olur ki bunda Sûrei « قٓ » da geçen « وَجَآءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَآئِقٌ وَشَهِيدٌ » mazmunu: dostun dost ile, hasmın hasm ile yan yana ve mütekabilen mevkıfte duruş ve seçilişleri mazmunu da dahil olur. « اُزْوَاجٌ فِى الْجَنَّةِ وَاَزْوَاجٌ فِى النَّارِ » ta'birinden ba'zıları mü'minlerin Cennette zevceleri ve hurîler ile tezvicleri ve kâfirlerin Cehennemde Şeytanlarla çatılmaları ma'nasını da anlamak istemişlerse de « وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ » den anlaşıldığına göre bu henüz Cennet ve Cehenneme girilmeden önceki tasnif ve tefrıkı anlattığı için « اَزْوَاجٌ فِى الْجَنَّةِ » Cennete girecek sınıflar, « اَزْوَاجٌ فِى النَّارِ » Cehenneme girecek sınıflar demek olması daha doğrudur.

İkincisi; Ikrime, Dahhâk ve Şa'bîden rivayet olunduğu üzere nüfus, ervah ma'nâsına olarak ervahın ecsada iade olunup birleştirildiği vakıt diye tefsîr olunmuştur ki bu da nefhai sâniye ile neş'eti uhrada ba's vaktı demek olur. Demek ki bu iki tefsirin ikisine göre de « وَاِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ » Kıyametin ikinci safhası demek olan ba's ahvalini natıktır. Ve rivayet i'tibariyle evvelki daha kuvvetli ve ma'nâ i'tibariyle de daha şümullüdür. Bunun bilhassa tarafeyni mahkemei kübraya ıhzar ma'nâsında suâl ve hisab ile alâkadar olduğu da şununla anlatılıyor:

8 - Suâli mev'üde 8. ﴿وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ﴾ mev'üdeye sorulduğu vakıt 9. ﴿بِاَىِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾ ki hangi günâhla katledildi? -

مَوْءُدَةُ MEV'ÛDE: küçükken diri olarak gömülüp öldürülen kızcağız demektir ki « وأد » den müştaktır. Ve'd, aslında evd gibi ağır basmak ma'nâsiyle alâkadar olup câhiliyye Arablarının kız çocuklarını diri diri kabre gömmek âdeti şenîalarına denilir. Müfessirînin beyan ettikleri vechile câhiliyye Arablarında bu çirkin âdet şayi' idi ve bunu türlü türlü yaparlardı, kimisi kızlar yüzünden bir ar gelmek korkusiyle yapar, kimisi zügürtlük ve besliyememek korkusiyle yapar, kimisi de Melâike Allahın kızlarıdır dediklerinden dolayı

kızlarını da Melâikeye ilhak etmek üzere Allaha daha lâyıktırlar diye yaparlardı. Âlûsînin beyanına göre bir değil, bir çokları zikr etmiştir ki: bir adamın bir kızı doğduğu vakıt onu öldürmeyip berhayat bırakmak istediği surette ona yünden veya kıldan bir cübbe giydirir badiyede koyun veya deve güttürürdü. Öldürmek istediği takdirde de bırakır altı yaşlarına doğru gelince anasına bunu temizle, süsle, hısımlarına gezmeye götüreceğim der, halbuki sahrada bir kuyu kazmıştır onu oraya götürür, baş şunun içine der, sonra arkasından iter ve toprağı yığar, kuyuyu arz ile dümdüz edene

Sh:»5604

kadar örterdi. Bir de gebe kadın vaktı yaklaştığı zaman bir kuyu kazar, ağrısı tutunca başına gider, kız doğurursa onu onun içine atar, oğlan doğurursa alıkordu denilmiştir. Kamus şârihi derki: cahileyyede Arablar kız evlâdını açlık veya ar gelme korkusundan kabre defn ederlerdi, ba'zıları açlık korkusiyle oğlanı dahi defn ederlerdi. « وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ » olbabda nâzil oldu اهـ. Mısır müftîsi Abdüh burada şöyle demiştir: bak şu kasvete, şu katı yürekliliğe, şu fakr-u âr korkusundan başka bir günahı olmıyan ma'sum kızcağazları öldürmek vahşetineki Arabın kalbine müslimanlık karıştıktan sonra nasıl merhamet ve şefekate mübeddel olmuş, islâm bu çirkin âdeti temamen mahvetmekle bütün insaniyyete ne

büyük bir ni'met olmuştur اهـ.

Âlûsî, Bezzar, ve Künâda Hâkim ve Sünende Beyhekî Hazreti Ömer ibni Hattab radıyallahü anhden rivayet etmişlerdir. Demiştirki: Kays ibni Asımı temîmî Resulullaha geldi de ben, dedi: cahiliyye de sekiz kızımı ve'd ettim, Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, her birinden bir rakabe azâd et buyurdu, o, ben dedi deve sahibiyim, o halde buyurdu her birinden bir bedene hedy et « اَلاِسْلَامُ يَجُبُّ مَا قَبْلَهُ » islâm makablini keser atar» olmasına nazaran bu emir, tevbenin sıhhatinde vücub için olmayıp nedb için olmak gerektir. Ve bunda ve'din pek büyük cinâyet olduğuna ayrıca bir tenbih vardır. Maamafih Arablar içinde ve'di çirkin görenler de vardı. Ferezdekın dedesi Sa'sa'a ibni nâciyetelmücaşıy kavmı Benî temîmden mevûdeleri fidye ile kurtarırdı, Ferezdak şu beytinde

وجدى الذى منع الوائدات  فاحيا الوءيد فلم توءد

diye onunla iftihar etmiştir. Taberanî, müşarunileyh sa'sa'adan

şöyle rivayet etmiştir: Ya Resulâllah dedim: ben câhiliyyede ba'zı ameller işledim onlarda bir ecir var mıdır: üçyüz altmış mev'ûdenin hayatını kurtardım her birini iki uşera' naka ile iştira ederdim, bunlarda bana bir ecir varmıdır? Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem buyurduki: sana onun ecri var, çünkü Allah tealâ sana islâmı in'âm buyurdu» demiştir اهـ.

Ve'd denilen bu büyük cinâyetin hâsılı, evlâdını öldürmekten ıbâret olduğu ve bunun en çok sebebi fukaralık ve besliyememek korkusu bulunduğu için sûrei En'amda « وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ » sûrei İsrada « وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيرًا » âyetleriyle de defe'at ile nehy olunduğu gibi Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem kadınlardan biy'at alırken « وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ » evladlarını katl etmemek kaydının da tasrih olunduğu sûrei Mümtehanede geçmişti. Bu âyetlere nazaran yalnız gömmek suretiyle değil, her hangi bir suretle olursa evlâdını amden öldürmek de böyle büyük bir cinayettir. Onun için « خِطْئًا كَبِيرًا » buyurulmuştur. Şu halde iskatı cenîn, kasden çocuk düşürmek dahi evlâdını

katletmek olduğu için aynî mahiyyette bir katil cinâyeti olduğu unutulmamak lâzım gelir. Câhil bedevîlerin ve'd vahşetlerini, dinlerken tüyleri ürperen Medenîlerin iskatı cenîn cinâyetlerinden yüzleri kızarmamasına da, ne kadar te'essüf olunsa azdır. Hattâ azlin bile bir ve'di hafî olduğu hakkında bir hadîsi şerif merviydir. İmam Ahmed, Ebu Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Neseî, İbni Mace, Taberanî ve İbni Merduye Huzâme « خذامه » binti Vehbden rivayet etmişlerdirki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine azilden suâl olundu « ذٰلِكَ الْوَاْدُ الْخَفِىُّ » o ve'di hafîdir» buyurdu demiştir. Bundan dolayı azlin de hörmetine kail olanlar olmuşsa da Fıkıhde kerahet olması tahkîk olunmuştur. Çünkü nesli kesmeğe bir yol, bir sûiisti'mâldir. Azl, ve'di hafî olunca hılkatı tebeyyün etmiş cenînlerin

Sh:»5606

iskatı ve yeni doğan yavruların itlâfı gerek tesebbüb ve gerek mübaşeret i'tibariyle ve'di celîye mübaşeret veya tesebbüb ma'nasında « وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ » nehyi sarihinin hükmü dahilinde haram bir cinâyet olduğunu anlamak kolay olur. Şayanı dikkattirki burada tezvici nüfustan sonra mes'uliyyet vaktı ihtar olunurken ve'din ve bigayrihakkın katli nüfusun mes'uliyyetindeki ağırlık anlatılmak üzere evvel emirde hâmîsi yok farz edilen mev'ûdenin suâli tasrih olunmuş ve bunun evvelâ katile değil, katl olunan ma'sum

kızcağaza sorulacağı anlatılarak « وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ بِاَیِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ» buyurulmuştur. Cinâyetin sebebi doğrudan doğruya cânîye sorulmayıp da da'vacısı olan ma'sum mev'ûdeye sorulması o ve'di yapan katilin vicdanını sızlatacak ve hâmisiz gördüğü mazlûmun karşısında mağlûbiyyetini duyuracak ve haksızlığını bütün ma'nâsiyle tanıtarak hakkın huzurunda hiç bir müdafeaya kadir olamıyacak vechile gayz ve ukubete istihkakını anlatacak şiddetli bir ıhtar ve ta'riz vardırki buna tebkît ta'bir olunur. Netekim Nesârâ müvacehesinde Hazreti Isâya « ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِی وَاُمِّیَ اِلٰهَیْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ» diye sorulması da Nesârâya bu kabîlden bir ta'rız ile tebkîttir. Bundan başka her türlü amellerin hisabı rü'yet olunacağı da şununla anlatılıyor.

9 - Neşri suhuf 10. ﴿وَاِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ﴾ ve sahîfeler neşredildiği vakıt - Burada iki nevi' suhuf zikredilmiştir: birisi amel defterleridir ki bunların neşri hisab için açılmaları demektir. İbni Münzirin İbni Cüreycden rivayet ettiği vechile «insan ölünce sahîfesi dürülür, sonra Kıyamet günü açılır, ona göre hisabı görülür.» ikincisi de Sûrei Hâkkade « فَاَمَّا مَنْ اُوتِیَ كِتَابَهُ» de dahi geçtiği vechile hisabın rü'yetinden sonra ı'lâm gibi neşr-ü tevzi' olunacak sahîfelerdir ki: bunların neşri de dağıtılıp sahiblerine tevzi' olunması demektir. Buna ba'zı hadîslerde «tetayüri suhuf = sahîfelerin uçuşması» ta'bir

olunmuştur. Âlûsînin kayd ettiği vechile

Sh:»5607

Mersed İbni Vedâaden merviydir ki «Kıyamet günü olunca Arşın tahtinden sahîfeler uçuşur, mü'minin sahîfesi de eline düşer: Cenneti âliyede, kâfirlerin sahîfesi de eline düşer; semum ve hamîmde, diye, ya'ni o sahîfelerde bunlar yazılıdır اهـ. Burada birincisi daha akrebtir. Bundan sonraki Sûrede «وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَاتَفْعَلُونَ» âyetleri de buna bir beyan demektir. O defterlerin açıldığı hisab günüdür ki insanın bütün amelleri ortaya dökülür.

10 - Keştı Semâ 11. ﴿وَاِذَا السَّمَآءُ كُشِطَتْ﴾ Ve Semâ sıyrıldığı vakıt - keşt, kesilmiş bir hayvanın derisi yüzmek ve ağacın kabuğunu soymak ve yüzden nikabı sıyırmak gibi örtülü bir şey'i bürüyen örtüyü yüzünden bertaraf edip açmaktır. Semânın böyle sıyrılması da hayvanın derisi soyulur gibi kal'-u izalesiyle tefsîr edilmiştir. Bundan ilk nazarda «يَوْمَ نَطْوِى السَّمَآءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ» gibi âlemi ulvînin tahribi ile fenâi küllî ma'nâsı tebadür ederse de bu ma'nâ tekviri Şems ve inkidari nücum mazmunlarından da anlaşılmış

olduğu cihetle bundan murad Semânın tayyından sonra « كَمَا بَدَاْنَآ اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُۥ » buyurduğu üzere yeni kurulacak olan o âlemde keşfi gıta ve arzı küllî ile her hakîkatin tecellîsi ma'nâsı olmak siyakı beyana daha muvafıktır. Netekim tefsiri Nîsaburîde Semâ açılıp izale olunarak fevkında Cennet ve Arş münkeşif olacak mealinde ifade etmiştir. Demek ki o gün o âlemde bu Dünyanın ecram-ü ecsamından bir şey kalmıyacağı gibi hakîkati örten hiç bir şey kalmıyacak, arşı hak zâhir olup her hakîkat hakkal'yakîn münkeşif olacaktır ki bu ma'nâ Sûrei « قٓ » da « لَقَدْ كُنْتَ فِى غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَآءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ » ve sûrei Hâkka da « يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ » ve sûrei İbrahimde «

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ

» ve Sûrei Mü'minde «

يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَايَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ شَىْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ

» âyetleriyle beyan olunan ma'nâdır. Bundan sonraki sûrede de semânın infitârı ile başlanıp « يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـًٔا وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ » hâtimesiyle bunun din günü olduğu beyan olunarak bu ma'na iyzah edilecektir.

Sh:»5608

Sema bu suretle sıyrılıp ğıtâ keşf olunduğu vakıt Arşı hak münkeşif olacak, nüfusi insaniyye hakkın şu iki tecellîsi arasında bulunacaktır. Bir taraftan bütün celâl-ü azametiyle gadabı ilâhî tecelliyatı bir taraftan da bütün cemal-ü vus'atiyle rahmeti ilâhiyye tecelliyatı:

11 - Tes'ıyri Cahîm 12. ﴿وَاِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ﴾ ve Cehennem tes'ıyr olunduğu vakıt - Bütün şiddetiyle alevlendirilip kızıştırıldığı vakıt, ki Benî âdemin kötü amelleri ve Allah tealânın gadabı ile azgınlar için kızıştırılacaktır. «وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ»

12 - İzlâfı Cennet 13. ﴿وَاِذَا الْجَنَّةُ اُزْلِفَتْ﴾ ve Cennet yaklaştırıldığı vakıt - ki fadl-ü rahmeti illâiyye ile güzel amellerin sevabından donanmış olarak müttakîlere yaklaştırılacaktır. «وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ» Demek ki bu vakıt henüz ehli Cehennemin Cehenneme, ehli Cennetin Cennete girmek üzere ayrıldığı son faslı kaza sırası olacak ve bunlar tehakkuka mevzu' olan « اِذَا » ile ifade edildiği için muhakkak vuku' bulacaktır.

İşte bir kısmı Dünyada bir kısmı Âhırette demek olan bu on iki âyet vakı' olduğu vakıt 14.

﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَآ اَحْضَرَتْ﴾ bir nefis ne hazırlamış olduğunu bilecektir. - hayırmı şermi? İyimi kötümü? Dünyada ne yapmış, o gün için ne hazırlamış olduğunu hakkalyakîn bilip anlıyacaktır. Çünkü bir zerre mikdarı da olsa hayır veya şer: yapmış olduğu her amelin defterinde ihzar edilip miyzanına konduğunu ve karşısında temessül ettiğini görecektir. Bu cümle « اِذَا » ların atf ile rabtından sonra hepsinin birden cevabıdır. Şu halde bu vakıtların her birinde bilecek demek olmayıp bunları ihtiva eden mümtedd vakt içinde bilecek demek olur. Ve işte birçok âyetlerde « فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ » diye ihtar olunan bu biliş ve anlayıştırki ba's ba'delmevtin



ifade ettiği acı veya tatlı en büyük intibahtır. « اَلنَّاسُ نِيَامٌ فَاِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا = İnsanlar uykudadırlar öldükleri vakıt uyanırlar.» Denilmesi de bundandır. «

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا ۚ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ

سُوۤءٍ » buyurulan gün de bu gündür. Bu suretle burada da « نَفْسٍ » , « كُلُّ نَفْسٍ » mealinde olarak her bir nefis demektir. İhzâr edilen şey de iyi veya kötü amellerdir. Amellerin ihzârı ya neşri suhuftan anlaşıldığına göre defterleriyle huzura getirilmesi veya Dünyadaki amellerin iyilik ve kötülüklerine göre Âhırette birer sureti mahsusa ile temsîl ve tecellî ederek huzurda bulundurulmasıdır. Netekim Dünyada bile bir nefes bir ateş halinde, bir hareket bir zıya halinde veya bir bina veya bağçe suretinde temessül eder. Ve öyle olduğu içindirki mesâıyden iyi veya kötü şeyler i'mal edilir. Ve bu suretle insanların Âhıretteki neş'etleri de Dünyadaki amellerinin hasıllarından ibaret olarak temessül edecek olan hakikatı nefsiyyeleri olmuş olur. Bundan dolayı « اِنَّ الَّذِينَ يَاْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَارًا » âyetini teşbîhe haml etmeksizin zülmen yetîm malı yemenin hakikaten ateş yemek demek olduğuna kail olanlar olmuştur. Amellerin bu suretle temessül ve tecessümü onların yazıldığı sahîfeler olarak da mülâhaza edilebilir. Her iki takdirde de amellerin böyle ihzarı Allah tealâanın emriyle olduğunda şübhe yoktur. Lâkin kesib i'tibariyle ameller abde muzaf olduğu, ihzarda ona müterettib bulunduğu için sebebiyyet alâkasiyle nefsi abde isnadı da mecazen sahih olur. Bu iki vecihten dolayı « يَوْمَ تَجِدُ » âyetinde amel, nefsi abde isnad edilmiş olduğu halde ihzar, nefse isnad olunmayıp her nefsin onu ihzar edilmiş bulacağı anlatılmış, burada ise « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَآ اَحْضَرَتْ » diye

nefsi abde isnad olunmuştur. Şu halde nefsiabde nazaran «mâ ahdarat» hakikatte «mâ amilet» ma'nasında olup her nefis Dünyada iyimi kötümü ne yapmış olduğunu ve bu suretle huzurı hakta kendisi için ne hazırlamış bulunduğunu o gün bilecektir demek olur.

Sh:»5610

Bilmesinin ma'nası da hayr-ü şer bütün amellerini defterinde hiç bir eksiksiz tafsîlâtiyle yazılı bulup hepsine muttali' olacak, «

«مَالِ هٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّآ اَحْصٰيهَا»

diyecek, yâhud «

«وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا»

mantukunca hepsini iyiliğine ve kötülüğüne göre temessül eden hakikati üzere hazır bulup hakkalyakîn müşahede edecek demektir. Zira Dünyada hevâ ve hevesine uygun gelerek hoş gördüğü bir takım amellerin o gün çirkin ve acı bir surette ve Dünyada bir takım külfetler ve meşakkatlerle müterafık olduğundan dolayı güç gelerek yapılan tâatlerin de o gün güzel ve sevimli bir surette karşısına dikilmiş olduğunu görecektir. Şâirin:

سوف ترى اذا انجلى الغبار  افرس تحتك ام حمار

Yakında toz duman açıldığı zaman göreceksin: altındaki atmı imiş yoksa merkebmi? Dediği gibi o gün Sema sıyrılıp bütün hâkikat münkeşif olduğu vakıt insanda Dünyada yaptığı amellerin kendisini Cehennememi yoksa Cennetemi götürdüğünü anlıyacaktır. Bu biliş ve anlayış ise haber verilen on iki vaktın her birinde değil, neşri suhuf ve keştı Semâdan sonra olmak gerektir. Onun için « عَلِمَتْ » « اِذَا » ların her birine değil, mecmuuna bir cevab olmak üzere tefsîr edilmiştir. Gerçi bu surette zâhir olan başta bir « اِذَا » ile iktifa olunmaktı. Lâkin bunların bir kısmı mebâdî bir kısmı netayic olmak ve her biri haddi zatinde bilhassa düşünülmesi ve ayrıca bir intibah ifade etmesi lâzım gelen en büyük vâkıattan bulunmak hasebiyle bu ahval ve inkılâbatın her birinin müstekıllen deşhet ve ehemmiyyetine tenbih için « اِذَا » lar tekrar edilmiş ve huküm, mecmuuna rabt olunmuştur.

İbni Atıyye tefsirinde demiştir ki: bir kavım «bu zikr olunan şeylerin Benî âdemden her biri ve ölüm sırasındaki ahval hakkında istiareler ve binaen aleyh şems nefis ve nücum gözleri ve havassi olmasına» zâhib olmuştur.

Bu ise kitabullahda rumuz isbatına zâhib olan bir kavildir اهـ. Ebu Hayyan da bunu nakl ettikten sonra şöyle demiştir: Bu Bâtıniyye mezhebi ve gulâti Sofiyyeden islâma müntesib olanların mezhebleridir. Bunlar, milleti islâma intişar ile tesettür etmiş zenadikadır. Kitabullah « بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ » gelmiştir. Onda ne remiz, ne lügaz, ne bâtın yoktur. Felâsifenin ve tabiatçilerin intihal eylediği şeylere iyma da yoktur. İbni Hatîbi Rey namiyle ma'ruf Ebu Abdillâhi Razî de tefsirine hukemanın ve eshabı nücum ve eshabı hey'etin kavillerinden ba'zı şeyler derc etmiş ise de bunlar kitabullahın tefsirinden uzaktır. Kezalik Tahrir ve tahbir sahibinin tefsîr ettiği âyetlerin âhîrinde Sofiyye müntesiblerinin kelâmlarından zikrettiği ve hakayık namını verdiği şeyler de böyledir. Bunların içinde i'tikadı şöyle dursun yazılması bile câiz olmıyanlar vardır. Allah tealâdan dinimizde ve akaidimizde selâmet dileriz اهـ. Maamafih Ebu Hayyanın bu sözleri ifrat ve tefrîtten halî değildir. Şübhe yok ki kelâmullah lisanı mübîni arabî ile nâzil olmuştur. Kur'anın lisanı lügaz ve muamma gibi remizden ibaret sembolik bir ifade değildir. Ve şübhe yok ki hususta asl olan bir karînei mânia bulunmadıkça zâhiri üzere hamlolunmaktır. Bununla beraber şu da muhakkaktır ki Kur'anın ümmül'kitab olan muhkematının yanında hafî, müşkil, mücmel ve müteşabihatı, hakıkati, mecazı, sarîhi, kinayesi, istiaresi, temsîli, tensısı iyması belâgatinin nükteleri, ta'rîzleri telmihleri, remizleri de vardır. Bütün

bunlardan en vâzıh olan ma'nâ maksud olmakla beraber müstetbeati terakîb denilen ve derecei tâliyede matlûb olan nice ifadeler de vardır. Ilmi usulde ma'lûm olduğu üzere zâhirin zâhir olması aynî zamânda te'vil, tahsıs, mecaz ihtimallerini kesmiş olmak lâzım gelmiyeceği cihetle o zâhire münafî ve münakız olmıyarak maıyyetinde ba'zı ihtimalât ile derecei tâliyede bir çok işarat fehm-ü istinbat olunabilmesi, muhkematın vuzuh



ve beyanına muhalif olamıyacağı gibi bil'akis lisanının Arabîi mübîn olmasının levazimindendir. Bundan dolayı Kur'anda hiç bâtın ve remiz ve iyma yoktur demek de doğru olmaz. الـم٠ ق٠ ن gibi mukattaati süver ne suretle tefsîr edilirse edilsin remzî olmaktan halî denemez. Doğrusu ba'zı âsarda dahi vârid olduğu üzere Kur'anın hem zâhiri vardır hem bâtını, hem haddi vardır hem matlaı. Fakat Kur'an «

«وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

buyurulduğu üzere hakıkatte ıhtilâf ve tenakuzdan azâde eblâğ bir kitabı mübîn olduğu için zâhiri ile bâtını arasında tehalüf ve tebayünden de münezzehtir. Bu esas Kur'anın hadlerinden biridir. «

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِۙ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَايَبْغِيَانِۚ» mazmunu üzere zâhir ve

bâtın deryalarının iltikasiyle beraber biribirine bağy-ü tecavüzüne mani' olan haddi aşılmamak şartiyle ondan zeman zeman vehbî ve zevkî olarak alınan tulûat ve ilhamata bir nihayet de tesavvur olunamaz. « قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا » dır. Buna karşı gerek Felâsife ve Hukema ve gerek eshabı nücum ve hey'et ve sair ulemâ, ukalâ, büleğa, üdebâ, havass ve avammiyle bütün beşerin zihnine, ruhuna temass eden ve edebilecek olan ahval ve efkâr ve mevzu'lar hakkında Kur'anda redden veya isbaten iyma yoktur demek ve Razî gibi o yolda tenviri efkâra hizmet edenlere ta'n etmek doğru olmadığı gibi nüsus ve muhkematın zâhirini ibtal etmiyecek vechile Kur'anın ruhî ve vicdanî zevklere doğabilen işarat ve te'vilâtından bahseden sofiyye Tefsirlerinin hepsini de Karamita ve Hurufiyye bâtınıyyesi gibi zenadikadan saymak da doğru değildir. Meselâ Kaşanî ve Arais tefsirlerini mahzâ zâhiri olan meânî ve ahkâmı ibtal vadîsinde yazılmış Hasen sabbah ve gulâti İmamiyye kitabları gibi mütalea etmek isteyenler şübhesizki yanlış yola gitmiş olurlar. Evet muhkematı birakıb da « فَاَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَاْوِيلِهِ » beyanına rağmen hep müteşabihât arkasına düşmek şathıyyâta sapmak fitne ve fesad yolunda

te'vil aramak kalb çarpıklığından, ruh bozukluğundan neş'et eden bir zeyg-u ilhaddır. Lâkin zâhirî meanı ve ahkâmı beyan ve tesbitten sonra onlara münafi olmıyacak vechile bir takım işaret ve te'vilâttan da bahseden zevatın sânihâtından istifade etmemek de mahrumiyyet olur. Çünkü Kur'an; «

﴿اِنَّ فى ذٰلكَ لَاٰيَات لِقَوْمٍ يُؤْمنُونَ﴾ . ﴿اِنَّ فى ذٰلكَ لَاٰيَات لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ . ﴿لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ﴾ . ﴿لَاٰيَات لِاُولِى الْاَلْبَابِ﴾

» gibi nice âyetlerinde muhatabların evsaf ve kabiliyyeti mahsusalariyle derecelerine göre türlü mazmunlarla hıtab edip dururken tefsirlerin böyle ezhan ve efkârın ve ahlâk-u irfanın meratibine göre inceliklere alâkadar olmaması Kur'anın hadd-ü matlaına ve umumu tenvire ma'tuf olan makasıdına uygun da olmaz. Herhalde zâhirîlikte ifrat etmek de bâtınîlik de ifrat etmek kadar muzırdır. « وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ » tır. Ve Kur'anda tefsîr de vardır, Te'vil de vardır. Şübhe yok ki kendi fikr-ü hevasına saplanıp da Güneşi inkâra kadar gidenler her şey'i inkâr edebilirler. «

اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ . وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ

» de Şems ve nücumu evvel

emirde kendi hakîkî ma'nalarıyle anlamağa mani' olacak aklî ve naklî hiç bir karîne olmadığı için bunlara zâhir ve hakîkati vechile inanmak lâzımdır. Bunu kaydettikten sonra tekvîr ve inkidarın sureti vukuuna nazaran ma'nalarındaki hakîkî ve mecazî ihtimalleri mülâhaza etmek bu iymana münafî olmıyacağı gibi aynî zamanda Şems ve nücumdan mecaz ihtimali üzerine daha umumî bir ma'na ve işaret mülâhaza etmek de o iymana münafî olmaz. Netekim « وَاِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ » de Kurtubî kelâmın isti'are ve temsîl üzerine olduğu söylemekle bunun beyana münafi bir remizden ıbaret olduğunu iddia etmiştir denilemiyeceği gibi henüz tafsîlâtı idrâk olunamıyan bu âyetlerin daha ba'zı elfazında mecaz ve isti'are ihtimallerini düşünerek o vakı'atı bir dereceye kadar tasavvura çalışmak da Kur'anın arabiyyi mübîn bir lisan ile nâzil olmasına sırf bir remzîlik ve hurufîlik,

Sh:»5614

bir sembolizm ve « اَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَاْوِيلِهِ » mısdakınca zeyğ-u fitneden ibaret olan bâtınîlik tesettürü demek değildir. Bil'akis Kıyameti kübrâ vukuatını Kıyameti suğra vukuatiyle ezhana takrîb ederek iymanı takviyeye çalışmaktır.

Netekim Nizamüddini nisaburî Garaibülkur'an ve regaibülfurkan nam tefsirinde bu âyetleri zâhiri vechile usul dairesinde tefsîr ettikten sonra ehli te'vilin zikri geçen kavillerini de şöyle kaydetmiştir: ehli te'vil dediler ki bu ahvali Kıyameti suğrâ hakkında da i'tibar etmek mümkindir. Kıyameti suğrâ ise mevt halidir. O halde Şemis nefsi nâtıkadır. Tekviri, onun teallukunun kesilmesidir. İnkidarı nücum kuvvelerin tesâkutudur. Tesyîri cibal a'zai reîsenin fiillerinden in'izalidir. İşâr, bedendir. O vakıt emri ihmal olunur. Haşrı vuhûş şahs üzerinde behîmî ve sebü'î ef'al netaicinin zuhurudur. Tescîri bihâr, evhamı bâtılenin ve boş emellerin tükenmesidir. Çünkü o evham ve emânî öyle bir deryadırki onun ihtiyarî veya ıztırarî mevtten başka sâhili yoktur. Tezvîci nüfus her melekenin kendi cinsine: zulmetin zulmete, nurun nura inzımamıdır. Mev'ûde, mükellefin mahulika lehinin gayride zayi' ettiği kuvvedir. Üstazlarımdan olan ba'zı muhakkikînden o, hatıra sünuh edip de kitabet ile kaydedilmiyerek gâib olmuş olan her meseledir diye de işittim. Sema da Semâ'i evrahtır bâkîsi zâhirdir اهـ. Demek oluyorki bu te'villeri söylıyen ehli te'vilin muradları bu âyetlerin esas i'tibariyle Kıyameti kübrâ hakkında olduğunu nefy ü inkâr değil, onunla beraber « فَاعْتَبِرُوا يَآ أُولِى الْأَبْصَارِ ۝ » müeddâsınca bunlardan kıyameti suğrâ olan ve herkesin göreceği muhakkak bulunan mevt ahvali hakkında da ıbret alacak ma'nalar anlamak mümkin olduğunu dahi göstermektir. Bunun ise iyman ve akaide zararı değil, menfeati vardır. Bu i'tibar ile yalnız « مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ » muktezasınca Kıyameti suğrâ olan ferdin ölümü değil,

Kıyameti vustâ demek olan bir ümmetin

Sh:»5615

ölümü hakkında da bu ma'naları ve hâdiseleri mülâhaza etmek çok ibretlidir, bunların hepsinde « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَآ اَحْضَرَتْ » den bir intibah hıssası vardır. Çünkü onlar da büyük Kıyametin bir geçidi ve bir nümunesidir. Fakat hiç unutmamak lâzım gelir ki hepsinin tamamı Kıyameti kübradadır. Ve bu âyetler, asıl onun hakkındadır. Bütün hakk-u hakîkatin inkişafı, o ebedî Cennet ve Cehennemin öne konduğu o faslı kaza hengâmındadır ki her nefis ne ihzar etmiş olduğunu hakkal'yakîn o vakıt bilecektir.

Şimdi meadın bu dehşetli hakîkatleri böyle haber verildikten sonra bu haberlerin hakkıyyetini te'yid ve te'kid ile bu ahbarın hikmet ve fâidesini de beyan için bunları haber veren Resulün şanını, risaletin kuvvetini ve Kur'anın mahiyyetini tefhim ve takrir zımnında kasem ile buyuruluyor ki: 15. ﴿فَلَآ اُقْسِمُ﴾ - « لَآ اُقْسِمُ » ve « وَاقِعَةِ » Sûrelerine bak. Ya'ni bunun üzerine artık başka söz yok ancak kasem ederim ki ﴿بِالْخُنَّسِ﴾ hunnese - sînenlere veya dönenlere. Hunnes, «hânis» in cem'ıdır. Hans ve hunûs inkıbaz ve istıhfa veya ric'at ve teahhur, ya'ni büzülüp sinmek veya gerilemek ve geri kalmak ma'nâlarına lâzım ve müteaddî olduğuna göre hânis sinen, gâib olan veya

sindirip gâib eden yâhud geri kalan veya gerileten demek olur. «Ha» nın ve «nun» un fethiyle hanes de sığır ve âhu kısmının burunlarında olduğu gibi burnunun ucu dudaktan geride biraz kalkık ve gerisi basık olmağa denir ki fatas ta'bir olunan yassıdan yakışıklıca olur. Ve onun için âhulara ve yanaklarına ve bakar kısmına zammeteynle hunüs ıtlak olunur. Burada hans ekseriyyetle lâzımdan rücu' ve ıhtifa ma'nâlariyle sinenler veya geri dönenler, revâcı' mefhumlariyle tefsîr edilmiştir. 16. ﴿اَلْجَوَارِ﴾ - cereyandan cariyenin cem'ı akanlar demek olup hunnese sıfat veya bedeldir. ﴿الْكُنَّسِ﴾

Sh:»5616

«kânis» in cem'ı, kânis, süpürmek ma'nâsına kensten süpüren ve künûsten kinâse giren demektir. Kinâs, ahu kısmının ağaçlık ve ormanlık aralığında gizlendiği yatağına, yuvasına denir ki kumu, toprağa kadar süpürüp açtığı için ıtlak olunmuştur. Çokları bu cevari seyyaraler ve bahusus derarîi hamse ta'bir olunan Zuhal, Müşteri, Mirrîh, Zühre, Utârid seyyareleri olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bunlar Şems ile beraber cereyan eder, sonra geri dönmüş görünür, sonra da Şemsin zıyasında gizlenirler. Rü'yet i'tibariyle rücu'ları hunûs, Şemsin ziyasında gizlenişleri künûstur demişler ki eski Müneccimler bunlara «Hamsei

mütehayyire» namını vermişlerdi. Bir çokları da alel'umum yıldızlar olduğunu nakl eylemişlerdir. Bunun iyzahında denilmiştir ki: çünkü yıldızlar gündüzün hunûs eder siner, gözlerden gayb olurlar. Geceleyin de künûs eder, yataklarındaki âhuler gibi yerlerinde tulû' ederler. Lâkin künûsun böyle yalnız tulû' ile tefsirinde hafa vardır. Onun için daha doğru olmak üzere şöyle denilmiştir. Çünkü yıldızlar, gündüzün fevkal'ufuk oldukları halde bile gözlerden gizlenirler, bu sinmeleri hunûslarıdır. Tulû'larından sonra da gurub ederek âhuların kinâslarına dahil oldukları gibi ufkun tahtine girerler, bu da künûslarıdır. « بِالْخُنَّسِ ٱلْجَوَارِ الْكُنَّسِ » in böyle alel'umum kevakib diye tefsîri Hasen ve Katâdeden merviy olduğu gibi Hazreti Ali radıyallahü anhten de rivayet edilmiştir. Maamafih seyyarati hamse ile tefsiri de Hazreti Alîden rivayet olduğu söylenmiştir. İkisinde de kens ile tavsıf, sığır, Geyik gibi âhulara teşbih tarikiyle istiare demektir. Çünkü hans gibi künûs ve kinâs dahi bakarei vahşî ve âhu kısmında kullanılan evsaftandır. Bundan dolayı İbni Abbastan, Seıyd İbni Cübeyrden, Dahhâkten zıbâ, ya'ni geyik ve İbni Mes'uddan bakari vahşî demek olduğu da rivayet edilmiştir. İbni Cerîrin bir rivayetine göre İbrahim ve Mücahid işbu « فَلَآ أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ٱلْجَوَارِ الْكُنَّسِ » âyetini müzakere etmişler, İbrahim,

Mücahide bunun hakkında işittiğini şöyle demiş, Mücahid, biz bir şey işitiyorduk, ba'zı nâs da nücum diyorlar, demiş, İbrahim de (Nehaî olacak) onlar Hazreti Alîye atfen yalan söyliyorlar, demiş اهـ. Lâkin geyik ve bakari vahşî gibi âhu kısmından burada bir mecaz ve istiare mülâhaza edilmediği takdirde bu âyetlerin siyak-u sibakına nazaran onlara kasem edilmekte zâhiren münasebet görülmez, bu olsa olsa onların yırtıcı hayvanlardan firarları halinde ışar ile vuhuşun haşri manzarasına bir telmih olabilir. Seyyarâtın Şemse irtibatlarına nazaran seyr-ü hareketlerindeki ıhtilâfı mülâhaza da bir ma'nâ da bunu beşe tahsîs etmekte vâzıh bir ma'nâ yoktur. Alel'umum nücuma kasemde ise âlemde mekânı işgal eden bütün ecramın « كُلٌّ يَجْرِى لِاَجَلٍ مُسَمًّى » mantukunca bir eceli müsemmâya doğru cereyanını iş'ar ederek Sûrenin evvelinde zikrolunan akıbete doğru gitmekte bulunduklarını ihtar için evvelâ mekâniyyata, sâniyen de gece ve sabah ile zamanının cereyanına kasem edilmiş olmakta açık bir münasebet vardır. Maamafih İbni Cerîr rivayetleri naklettikten sonra hiç biri ta'yin olunmayıp umumu üzere bırakılması evlâ olduğuna kail olmuş ve demiştirki: Allah tealâ: ba'zan hunûs eden, ya'ni gayb olan ve ba'zan cereyan eden ve sonra da künûs eden bir takım şeylere kasem etmiştir. Kinâs, meknis, mekânis kelâmı Arabda bakari vahşî ve geyiklerin girdikleri mevzı'lerdir. Bununla beraber nücumun bulundukları mevzi'lere isti'are olunması da münker değildir. Bunlardan birine tahsîs için âyette bir delil de olmadığından

bu sıfatları hâiz olanların hepsine ta'mîmi daha doğru olur اهـ. Lâkin bu surette ta'mim, umumi mecaz olmuş olur. Halbuki hakîkat mümkin olur, mecaza karînede bulunmazsa ta'mîm nasıl doğru olur? Ta'mîmi tasvib edebilmek için de mecaza bir karîne bulunduğunu i'tiraf etmek lâzım gelirki o da söylediğimiz gibi nücumun hunûs ve künûs ile cereyanı siyak-u

Sh:»5618

sibaka daha muvafık olmasıdır. Bu karîne ile rivayetleri câmi' olmak üzere umumı mecazın evlâ olduğuna hükmedilebilir. Umumı mecaz olarak hâsılı ma'na ise: «hunûs, cereyan ve künûs ıtlak olunabilen vasıflarla hakikaten veya mecazen muttasıf olabilen şeyler» demek olur. Bu ise gaybda sinen ve sonra âlemi şuhudda cereyan edip de nihâyet yeni âlemi gaybda karar edeceği yere varıp nazarlardan nihan olan bütün eşyaya şamil olurki bu da âlemin hudûs ve fenasiyle « وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ » medlûlü üzere mebde ve meade bir istidlâl olur. Ve onu mülâhaza ettirmek için bilhassa ahular evsafının âleti mülâhaza ittihaz edilmiş olmasında da hayatı hayvaniyye ve hayatı insaniyye bakımından düşünülecek incelikler vardır. Bu rivayetlerde görülüyorki elkünnes vasfı hep kinâsa girmek demek olan künûsten olmak üzere mülâhaza edilmiş ve maddenin aslı olan kens, ya'ni süpürmek ma'nasına hiç işaret

olunmamıştır. Halbuki kelimenin maddesine nazaran daha şumullu olmak üzere bu ma'naya da ihtimali vardır. Bu surette kensin müte'addi olan bu ma'nasiyle hunûsun lâzım olan iki ma'nasından her birine göre şu mealleri ifade eder: birincisi: kasem ederim o gayıbda gizlenenlere, o akıp akıp süpürenlere, demek olur ki « اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ » hunnesin sıfatı olarak bunda kevn-ü fesad âlemi olan Dünyada tathirât ifasına memur olan Meleklere kasem edilmiş olur. İkincisi: kasem ederim o sinip sinip dönenlere, o akıp akıp süpürenlere demek olurki bunda da hunnes, Dünyaya gelip gidenlere, cevarii künes de ondan bedel olarak alıp alıp Âhırete götüren Meleklere işaret olmuş olur. Muraceat ettiğim tefsirlerde Melâikeye işaret olmasına dair bir nakıl görmedim, ancak Kamus etrafında Melâike dahi denildiği söylenmiştir. Nazmın da ihtimali vardır. Şu halde İbni Cerîrin dediği gibi umumı mecaz evlâ olunca «

«مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ الْخُنَّسُ الْجَوَارِى الْكُنَّسُ حَقِيقَةً اَوْ مَجَازًا

mefhumiyle bütün bu ma'naların mülâhaza edilmesi

Sh:»5619

daha evlâ olur. Bu tafsîlâttan şunu anlamış oluyoruz ki işbu « بِالْخُنَّسِ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ »

kaseminde âlemdeki tahavvülât ve inkılâbatı anlatmak üzere Velmürselâti, Vennazi'ati sûrelerinin

başındaki kasemleri de icmal eden bir şumul vardır. Netekim şu kasemlerde de zamanın tehavvulâtını ıhtar ile inzar ve tebşir sarihtir:

17. ﴿وَالَّيْلِ اِذَا عَسْعَسَ﴾ ve yöneldiği dem geceye - kasem ederim.

AS'ASE, azdaddan olmak üzere hem ıkbal hem idbar ma'nalarına geldiği cihetle burada ba'zıları ıkbal, çokları da idbar ma'nasiyle tefsîr etmişlerdir. Gecenin ıkbali vaktı, kararmağa başladıağı ilk saatlerdir. Bunda bir inzar ma'nası vardır. İdbari vaktı da, zevale yüz tuttuğu, sabaha yöneldiği son saatleridirki sabahın mübeşşiridir. Ekseriyyet bu ma'nayı tercih etmişlerdir. Buharîde de bu ma'nayı rivayet ederek « عَسْعَسَ اَدْبَرَ » demiştirki sûrei Müddesirdeki « وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ » gibi olur. Mealde yöneldiği dem demekle de bu iki ma'naya işaret ettiğimizi zann ediyoruz 18.

﴿وَالصُّبْحِ اِذَا تَنَفَّسَ﴾ ve teneffüs ettiği dem sabaha - kasem ederim. Sabahın teneffüsü de « اِذَآ اَسْفَرَ » gibi açılmağa başladığı sıradırki tatlı tatlı badi sabasının letâfetine de işaret eder. Bunun gece sıkıntısını izâle eden bir bişaret ifade ettiğinde ise şübehe yoktur. Bu suretle bu kasemde Resulullaha ve müslimanlara « وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُوْلٰى » mazmunu üzere hüsni âkıbet ile va'd-ü tebşir vardır. Bu Dünya onlar için sabaha yönelmiş bir gece ve her nefsin ne

hazırlamış olduğunu bileceği o Kıyamet vaktı böyle teneffüs eden bir sabah demek olduğunu

müjdelemektedir. Bütün bunlara kasem olsun ki 19. ﴿اِنَّهُ﴾ o - olcak dehşetli vukuatı haber veren bu

Kur'an ﴿لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾ şübhesiz bir kerîm Resulün, ya'ni Allah

Sh:»5620

tealâ ındinde mükerrem, muazzez bir Resulün getirdiği kelâmdır. - Sûrei Hâkkada dahi zikri geçtiği üzere

burada bu Resuli kerîmden murad, Kur'anı Peygambere getiren ruhı emîn Cebrail aleyhisselâmdır. «

فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ» 20. ﴿ذِى قُوَّةٍ﴾ pek kuvvetli - hâmil

olduğu risaleti, me'mur bulunduğu emri iyfada za'fı yok, mukavemet olunmaz, şübhe götürmez, büyük bir

kuvveti var, şiddetli bir Resul. Öyle ki « شَدِيدُ الْقُوٰى ذُو مِرَّةٍ » Sûrei Necme bak.

﴿عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ﴾ Arşın sahibi olan ve onu gönderen Allahi zül'celâl ındinde

﴿مَكِينٍ﴾ mekîn - mekânetli, ya'ni büyük bir şeref ve hasyiyyeti hâiz, öyle ki 21.

﴿مُطَاعٍ ثَمَّ﴾ muta' orada - Allah tealânın huzurunda Melâikei mukarrebîn ona itaat ederler, onun

emrini dinlerler. Ondan emir telâkkî eder ve ona müraceat eylerler ﴿اَمِينٍ﴾ emîn - her vechile

ı'timada şayan vahy ü risalette gayet emniyyetli «

اَمَانَتِى اَنّى لَمْ اُومَرْ بِشَىْءٍ فَعَدَوْتُهُ اِلَى غَيْرِه = benim emânetim ben bir

şey ile emr olunayım da onu başkasına tecavüz edeyim bu vakı' olmaz» diye kendisinden rivayet olunduğu üzere emr olunduğu bir şeyde asla teaddîsi olmaz, vazîfesini gereği gibi yerine getirir, getirmiş olduğu vahiyde kusuru, hatası, hıyâneti asla melhuz değil, 22. ﴿وَمَا صَاحِبُكُمْ﴾ ve sahibiniz - sohbetinde bulunduğunuz arkadaşınız, ya'ni Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem ﴿بِمَجْنُونٍ﴾ mecnun değil. - Sûrei Necmin başındaki « مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى » âyetinde olduğu gibi burada da Resulullahın nezâheti beyan buyurulurken « صَاحِبُكُمْ » diye muhatablar zamirine muzaf olarak sohbet unvaniyle tavsıf buyurulmasında, Sûrei Yûnüste geçen « فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ » mazmunu üzere zarîf bir ta'rız vardır. Ya'ni ey o



Kur'ana ve risalet haberlerine inanmamak için Peygambere mecnun diye bühtan etmek istiyenler o Peygamber - Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vessellem - sizin sahibinizdir, siz senelerce onun sohbetinde bulundunuz. Aklının, ahlâkının yüksekliğini tecribe ettiniz, re'yine müraceat eylediniz

konuştunuz, bilirsiniz ki o mecnun değildir. Akıl ve idrâki tam, fazl-u fazîyleti müsellem, hakkınızda hayırhah bir zattır. Binaenaleyh o size bu sözleri mecnuncasına söylemiyor « بَلْ جَآءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ » mısdakınca Allahın gönderdiği o Resuli kerîmi tasdık ederek hakkı söyliyor. 23. ﴿وَلَقَدْ رَاٰهُ﴾ Vallahi o sahibiniz, Muhammed, onu: o zil'arşın emîn, muta', mekîn, kuvvetli, kerîm Resulü Cebrail aleyhisselâmı gördü - hem nasıl ﴿بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ﴾ ufukı mübînde - beyan edici ufuk veya açık ufuk demek olan ufukı mübîn Sûrei Necimde « اُفُقِ الْاَعْلٰى » ta'bir olunan ufuktur ki: gündüzün geldiği, güneşin doğduğu, eşyayı tebyîn ettirip gösteren Meşrık tarafı diye tefsîr edilmiştir. Mücahidden bir rivayette «Ecyad tarafından ufukı mübîni a'lâda» diye vârid olmuştur ki Ecyad, namı diğeri ciyad, Mekkenin şarkında bir dağın veya Arzın ismidir. Bir de ehli Mekke için metaliın en yükseği Seretan burcunun re'si matlaı olduğundan ufukı mübîni a'lâdan murad odur denilmiştir. Resulâllahın Cibrîli ufuku mübînde bu görüşü sureti hakîkıyyesi ile görüşüdür ki Hıradan sonra olmuştu. Arz ve Semâ arasında kürsî üzerinde Allah tealânın halk eylediği surette gördü, altı yüz cenahı vardı diye rivayet olunmuştur. İbni Cerîr de İbni Humeydin Cerîr tarikıyle Atâdan, Âmirden rivayetinde demiştir ki Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Cibrîli kendi suretinde bir kerre görmüştü. Diğerlerinde dihye denilen bir recül suretinde gelirdi, kendi suretinde gördüğü gün ise gelmiş, bütün ufku sedd etmişti, üzerinde dür ta'lık olunmuş yeşil bir sündüs vardı. « وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ » Kavli ilâhîsi

budur اهـ. Lâkin Vennecmi Sûresinde «

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰىۙ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى» diye müsarrah olduğu üzere

Resulullahın Cibrîli sureti hakikıyyesiyle Sidrei müntehânın yanında bir kerre daha görmüş olduğu da

muhakkaktır. Netekim Taberanî ve İbni Merduyenin tahric ettikleri vechile İbni Abbastan buradaki rü'yetin

Sidrei münteha yanındaki rü'yet olduğu da rivayet edilmiştir. Bu surette ufukı mübîn Sidrei münteha demek

olur. Halbuki Sidrei müntehadaki görüş ufukı a'lâda istivadan başka nezleten uhrâ tehadaki görüş olduğu

Vennecmide tasrih edilmiş bulunduğu için ufukı mübîn ufukı a'lâdan başka olmak ıktiza eder. Şu halde

burada zikr olunan rü'yet iki rü'yetin ikisine de şamil olmak ve iki rivayeti de cami' bulunmak üzere ufukı

mübîn, ufukı a'lâ ile Sidrei müntehadan e'amm mülâhaza edilmek daha muvafık olacaktır. Allahü a'lem İbni

Abbasın muradı da bu olmak gerektir. Bu hususta Sûrei Necim daha mufassal olduğundan nüzulü gerek

evvel olsun gerek sonra buradaki rü'yet ona göre tefsîr edilmek lâzım gelir. Ya'ni Resulullahın Cebrâili

hakikî hılkati ile iki kerre görmüş olduğu muhakkaktır. 24. ﴿وَمَا هُوَ﴾ ve o - ya'ni sahibiniz

﴿عَلَى الْغَيْبِ﴾ gayb üzerine - ya'ni kendisine öyle vahiy geldiğine ve sair umurı gaybiyyeye

dair vermiş olduğu haberler gibi sizin hiss-ü tecribenize dahil olmamış bulunan gaybe âid hususatta

﴿بِضَنِينٍ﴾ danîn de değildir. -

DANÎN, Buhl demek olan «danndan» fe'îldir. Fail ma'nasına da mef'ul ma'nasına da olabilir. Ya'ni o meşhudünüz olan hususatta bahîl olmadığı gibi gayba dâir olan hususatta da kıskanç değildir. Almış olduğu vahyi tebliğ etmekte ve sizin müşahedenizden ve ılminizden gâib bulunan bilmediğiniz şeyleri haber verip bildirmekte bahıllik etmez, gayb taslayan, gayb furuşluk eden kâhinler

Sh:»5623

veya bildiğini ücretsiz belletmiyen kimseler gibi ücret almak sevdâsiyle kıskançlık yapmaz. Binaenaleyh onun hakkında cerri menfeat gibi bir garaz ve töhmet de mevzuıbahs olamaz. maznun ma'nasına olduğuna göre de şöyle demek olur. Meşhudunuz olan ahvalde akl-ü fazîleti ma'lûmunuz olan o zatı Muhammedî gaybe karşı kıskanılacak kimse değildir. Onun gaybdan haber vermesi, vahy alması, sizin bilmediğiniz şeyleri bilmesi çok görülmez. Onu o yüksek fıtret ve ahlâkta yaratan Allah tealânın canibi gaybından vahy-ü risaletle müşerref kılmasında kendisine kıskanılacak, çok görülecek bir şey değildir. «

اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ

» Kıraetlerin ba'zısında « ض » yerine « ظ » ile zanîn okunur. Bu da iki ma'na ile tefsîr olunmuştur:

birincisi, töhmet ma'nasına «zınne» den olup o, gayb üzerine maznun, töhmetli değildir, emin ve mevsuktur demek olur. Ki bu, birinci ma'na ile mütelâzim gibidir. İkincisi, suyu az kuyuya « بِئْرٌ ظَنُونٌ » denilmesinde olduğu gibi za'f ve kıllet ma'nasından olarak: o, nefsinde kuvvesi zaıyf, hâfızası çürük, vehm-ü zann ile söyler, hevâ ve hevese kapılır bir kimse de değildir. Demek olur: ya'ni, vahy telâkkı ve tebliğ hususunda hiç bir za'fı yoktur. Onun aldığı vahyi alel'âde insanların evham u zunun karışan ve esbabı ılimden olmıyan ilhamât ve sanihât gibi zaıyf zann etmemelidir. O kuvvetli, emîn Resuli kerîmden tam bir müşahede üzerine aldığı tebligatı tam bir kuvvet ile alıp hıfzederek hiç bir harfini zayi' etmeksizin kemali yakîn ile ahz-ü tebliğ eyler. İşte o Kur'an bu sahibinizin ufukı mübînde gördüğü öyle emîn, muta' ve Zil'arş ındında mekîn, gayet kuvvetli, kerîm bir Resulden böyle kuvvet ve emniyyetle ahz-ü tebliğ eylediği bir kelâmdırki onu o Arşın sahibi Allah tealânın göndermiş olduğundan hiç şübhe yoktur 25.

﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ﴾ Ve o, Kur'an, bir Şeytani racîmin,

ya'ni

rahmeti ilâhiyyeden tard olunmuş taşlanacak bir Şeytanın sözü değildir. - O sahibine görünen Resul,

kâhinlere görünenler gibi Melei a'ladan kulak hırsızlığı edip de « وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ دُحُورًا » mısdakınca her taraftan taşlanan aldatıcı

Şeytanlardan değil, tekrîm ve itaat olunması lâzım emîn bir Melek, bir Allah elçisi olduğu zikrolunan

evsaftan ma'lûm bulunduğu gibi onu gören ve size haber veren sahibiniz de Şeytan ve şeytanetten uzaktır.

Bunu sahibinizin akl-ü ahlâkı üzerindeki tecribelerinizle bilmeniz, inanmanız lâzım gelir. Âhıretin dehşet ve

mes'uliyyetini ve o vakıt « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَآ اَحْضَرَتْ » olduğunu ve bu kadar kuvvetli

kasemlerle bu hakikatlerin tahakkukunu size o zül'arş tarafından haber verip duran sahibinize inanmakta

ne büyük tehlikeler bulunduğunu düşünmelisiniz. 26. ﴿فَاَيْنَ تَذْهَبُونَ﴾ O halde siz nereye

gidiyorsunuz? - Bu hakikatlere karşı doğru yolu bırakıp da nelere zâhib oluyor? Ne büyük delâletlere

düşüyorsunuz. Haberiniz olsunki 27. ﴿اِنْ هُوَ﴾ o Kur'an, başka değil ﴿اِلَّا ذِكْرٌ﴾ halis

bir zikirdir.- Unutulmaması lâzım gelen bir öğüddür. ﴿لِلْعَالَمِينَ﴾ bütün ukalâ âlemleri için. -

Fakat hakikatte tam ma'nasiyle âkıl olanlar kimler olduğu anlatılmak üzere « لِلْعَالَمِينَ » den bedel

olarak 28. ﴿لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ﴾ bilhassa içinizden mustakîm olmak, hakk

u savabı arıyarak doğru gitmek dileyenler için - çünkü tezkirden, va'z-u nasîhatten menfeat görecek olanlar

onlardır. Ve hakikatte âkıl olanlar da onlar demektir. İşte Kur'anın inzalinden ve bu haberleri ıhbar

eylemekten asıl hikmet ve gaye böyle mustakîm olmak istiyenlere istikamet yolunu anlatmaktır. Doğru gitmek istemiyen kimseler ise o tezkirden hoşlanmaz, ondan istifâde etmezler. O zikr, onlara te'sir etmez, gafletlerinden uyandırmaz, uyandırsa da onlar, eğrilikten hoşlandıkları

Sh:»5625

için onu eğip bükerek aksine gitmek ister, daha ziyade zarar görürler «وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلَّا خَسَارًا» olur. Görülüyorki zikr-ü fikir teklîfi evvelâ lil'alemîn diye bütün zevil'ukule tevcih olunduktan sonra bilhassa istikamet dileyenlerin meşiyyetlerine bağlanmıştır. Demek ki teklif ve mes'üliyyet ef'ali ihtiyariyyeye âiddir. Bunda hidayet de mükellefînin meşiyyetine mütevakkıftır. Hakkı taleb etmek için evvel emirde fikrini hakka ve hayri kesb etmek için azm ü irâdesini hayra tevcih etmesi farzdır. Fakat bununla beraber şunu da bilmek lâzımdırki mükellefin meşiyyeti şart olmaktan onun muvaffakıyyet için ne şartı kâfî ne de ılleti müstekılle olması lâzım gelmez. Zikirden intifa' abdin istikameti dilemesiyle meşrut kılınmasından dolayı insan irâde ve meşiyyetinde temamen mustakıll ise ve binaenaleyh müstakim olmayı dilemek isterse hemen dileyiverir. Dilerse hemen mustakîm oluverirmiş zann etmemelidir. «وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِى عُنُقِهٖ

müeddasınca her insanın mes'uliyyeti i'tibariyle mukadderatı kendi meşiyyetine rabt edilerek kendi boynuna geçirilmiş olmakla, o mukadderatında bütün ıllet-ü esbab insanın meşiyyetinden ıbaret imiş gibi bütün muvaffakıyyet de insanın kendine verilmiş değildir. Filvaki' insanın istikamete muvaffakiyyeti için meşiyyeti bir şarttır. Fakat bütün şurut ve esbab ondan ıbâret değil, onun da bir şartı vardır. Onun için burada zikrden intifa' hukmü insanın istikameti dilemesine rabt edilmiş olmakla insanlar kendi işlerinde temamen hâkim imişler gibi tevehhüm olunmamak ve meşiyyet hususunda da noktai istikamet anlatılmak üzere vavı hâliyye veya istinafiyye ile buyuruluyorki 29.

﴿وَمَا تَشَآؤُنَ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ burada hıtab, zikrinülil'âlemîn ta'mîmine nazaran umumî görünmekle beraber « لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » karînesiyle bilhassa istikameti dileyenlere nazaran mülâhaza edilmek daha kuvvetlidir. Şu halde birisi yakın sevka



göre nass olarak dâl bil'ibare, birisi de sevkı be'îde nazaran veya sevkten kat'ı nazarla zâhir ve dâl bil'işare olmak üzere derece derece bir iki ma'na melhuz olduğu gibi « ما » nın nefyi hal veya nefyi istıkbal

olabilmesine ve meşiyyetlerin ıtlak ve takyidlerine, bir de « اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » istisnai müferragı « اِلَّا بِاَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » bir ihtimale göre de « اِلَّا وَقْتَ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » takdirinde olabileceğine nazaran nazmın kendisinde dahi bir kaç vecih muhtemil olmakla beraber asıl sevk, istikamet meşiyyeti üzerine bir tezkir olup diğerleri derecei tâliyededir. Meşiyyet, mutlak görünmekle beraber istikamet meşiyyetli olmak siyakın muktezasıdır. Bu bakıştan evvelâ « مـا » karîne bulunduğu zaman nefyi istikbalde dahi kullanılırsa da asıl vaz'ı nefyi hal olduğuna göre şu ma'na zihne gelebilir: maamafih siz dilemiyorsunuz: mustakîm olmak istemiyorsunuz, meğerki ileride Allah dileye, ya'ni istikametinizi dileyip de sizi meşiyyette mecbur ede. Bunda « مَا تَشَآءُوْنَ » halde « اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » istıkbalde demek olur. Lâkin bu surette hıtab, istikameti istemiyenlere tahsis edilmiş, Allah tealânın meşiyyetine de « اِنْ نَشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِيْنَ » gibi yalnız ilca'î ve icbarî meşiyyet ma'nası verilmiş olur. İnsanı meşiyyetinde temamen müstekıl ve fi'linin halıkı add etmek istiyen Mu'tezile bu ma'naya sarılmak istemişlerse de bunda mustekım olmak istiyenlere bir tezkir yapılmamış, ancak istemiyenlere hıtab ile bir inzar yapılmış oluyor. Bu ise « لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » sevkıne münafîdir. Buna muvafık olan hıtab, ya umumî veya mustekım olmak dileyenlere müteveccih olarak istikamette de meşiyyeti abdin meşiyyeti ilâhiyyeye

ıktiranını ihtar etmektir. Maamafih ey insanlar veya ey istikameti dileyenler! Siz o istikameti başka bir sebeb ve suretle dilemiyorsunuz ancak Allahın onu meşiyyetiyle, ya'ni sizin dilemenizi dilemesi, irâdenizi irâde etmesiyle dileyorsunuz. O halde istikamete muvaffak olanlar muvaffakıyyeti kendilerinden bilmemeli, Allahın

Sh:»5627

fadl-ü kereminden bilmelidirler. Yâhud siz hiçbir takdirde o meşiyyeti kendi kendinize yapamazsınız, o istikameti dileyemezsiniz, ancak Allahın meşiyyeti, ya'ni sizin meşiyyetinizi irâdesi takdirinde dilersiniz, yaparsınız. Bu iki ma'nânın ikisinin de hasılı şu olur: Allahın irâdesine ıktirar etmeyince sizin ne iradeniz vakı' olur, ne muradınız, ne istikametiniz, ne tezekkürünüz, çünkü Allah rabbülâlemînîdir, onun mülkünde, onun irâdesı olmaksızın hiç bir şey olamaz. Onun için istikameti diliyenler de muvaffakıyyeti kendi irâdelerinden bilmemeli, Allahın fadl-ü kereminden bilmelidirler. İşte siyaka nazaran bu âyetin fâidei tezkiriyyesi budur.

Görülüyor ki bu ma'nâlarda « لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » karînesiyle « اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » ey meşiyyeteküm diye tefsîr وَمَا تَشَآؤُنَ » eyil'istikamete «

edilmiştir. Ebüssüud « وَمَا تَشَآؤُنَ اَىِ الْاِسْتِقَامَةَ مُشِيئَةً مُسْتَتْبَعَةً لَهَا » demekle daha ince bir ma'nâ ifade etmiştir. Ya'ni siz istikameti istilzam edecek bir meşiyyet ile hiç bir vakıt dileyemezsiniz, ancak Allah o meşiyyeti irâde ettiği vakıt dilersiniz. Çünkü Allahın meşiyyeti olmayınca sizin meşiyyetiniz istikameti istilzam etmez demiştir. Filvaki Allah irâde etmeyince abid irâde edemez, lâkin Allah abdin irâdesini irâde etmekle muradını da irâde etmiş olmak lâzım gelmez. İnsan bir şey irade eder de muradı husul bulmıyabilir. Niceleri doğru gitmek ister de başı döner düşer, O vakıt Allah onun irâdesini irade etmiş, fakat muradının husulünü irâde etmemiş demektir. Zira iradesini irade etmese idi o, irâde edemezdi, muradını irâde ede idi murad husule gelirdi. Demek ki Allahın meşiyyeti muradı müstelzim, lâkin abdin meşiyyeti Allahın meşiyyetine ıktiran etmedikçe müstelzim değildir. Burada istikameti meşiyyetten murad istikametin husulü olduğu için onu müstelzim olmıyan meşiyyet, mevzuı bahisten haric ve hukümsüz olacağından « وَمَا تَشَآؤُنَ » den murad ba müstelzim olan meşiyyet olmak lâzım gelir. Şu halde bu kaydin hâsılı

Sh:»5628

abdin hem iradesi hem muradı husule gelmek için ikisinin de Allahın irâdesine ıktiranı şart olduğunu

anlatmaktır. Çünkü müstakîm olmak dileyenlere istikamete iysal etmiyen akîm bir meşiyyet ile imtinanın ma'nası olmaz. O imtinan ancak istikamete muvaffakıyyetleri haysiyyetiyle müfid olur.

Şu halde « اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ » mutlak görünmekle beraber mahzuf mef'ule müteallıktır. Hazfe karîne fi'lin müteaddî olması, mahzufu ta'yîne karîne de « وَمَا تَشَآءُونَ » dir. Binaenaleyh ma'nâ « اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ مُشِيئَتَكُمْ » demek olduğu şübhesizdir. Bu da hem meşiyyete hem müteallâkına şâmil olmak için mezkûr meşiyyeti müstelzime olmak sevkın müktezasıdır, daha düşün. « وَمَا تَشَآءُونَ » fi'lî de kezâlik esasen müteaddî olduğu için bir mef'ul ıktiza eder. Bu da makabli karînesiyle istikamettir. Ancak hıtab, umuma olduğuna göre bunda daha umumî olarak her hangi bir şey « وَمَا تَشَآءُونَ شَيْـًٔا » ma'nâsı muhtemil olduğu gibi lâzım menziline tenzil ile « وَمَا تَفْعَلُونَ مَشِيئَةً = ya'ni siz hiç bir mesiyyet yapamazsınız» demek olması da muhtemildir. Bu surette ise istikamet mazmunu üzerinde minneti ifade için takrib, tamam olmak üzere bunun bir kübrâ mevkiinde olması ve binaenaleyh istikameti meşiyyetiniz de ancak Allahın meşiyyetiyledir diye matvî bir tefri' daha gözetilmesi ıktiza eyler. Birincisi vecihte ise buna hacet kalmamış olacağından doğrudan doğru « وَمَا تَشَآءُونَ اْلِاسْتِقَامَةَ » diye anlamak daha kestirme ve evlâ olmuş olur. Onun için muhakkıkîn zikr ettiğimiz vechile hep bunu ıhtiyar eylemişlerdir.

Bununla beraber hıtab, amm olmak için « وَمَا تَشَآءُونَ » lâzım menzilesinde veya « وَمَا تَشَآءُونَ شَيْـًٔا » takdirinde bir kübrâ olmasını tercih edenler de olmuştur. Çünkü bu surette Allahın meşiyyeti olmadıkça abdin hiç bir meşiyyeti olamıyacağı sarahaten ve bilıbâre ifâde edilmiş olur ki bu da ehli sünnetin tam mezhebidir. İstikameti meşiyyetiyle takyid takdirinde ise bu kübrâ bil'ibare değil, biddelâle anlaşılmış

Sh:»5629

olacaktır. Bu zâhire daha muvafık gibi görünürse de beyan ettiğimiz vechile istikamet siyakına takrîbinde bir mukaddimeye daha muhtac olacağından dolayı asıl mâsîkalehden tebâuddür.

Bundan başka ba'zıları bu ıtlâkı bir cebir düsturu gibi farz etmişler, abdin meşiyyetini alel'itlak nefy ederek yalnız meşiyyetullahı isbat eylemek istemişlerdir. Lâkin bu hiç doğru değildir. Zira müferrağlarda huküm istisnâdan sonra olduğu için burada abdin meşiyyeti külliyyen nefy edilmiş değil, meşiyyeti ilâhiyyeye ıktiran etmiyen meşiyyeti selb edilmiştir. Allahın meşiyyeti ile abde de meşiyyet ve hattâ

meşiyyeti müstelzime isbat olunmuştur. Netekim « لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » de de meşiyyeti abid sarihtir. Burada olsa olsa fi'ilde cebir değil de cebri mutavassıt denilen meşiyyette cebir, mülâhaza olunabilir. Bu ise doğrudur. Maamafih meşiyyeti abid, meşiyyeti ilâhiyyeye göre olunca meşiyyeti ilâhiyye ne vechile tealluk eylerse meşiyyeti abid de o vechile olmak lâzım gelir. Şu halde Allahın meşiyyeti, abdin meşiyyetinde muhtar olması suretinde teallûk ederse abid meşiyyetinde serbes bırakılmış olacağından cebri mutavassıt da mürtefi' olmak mümkindir. Netekim Mâtürîdiyye mezhebi bu esas üzerindedir. Abdin irâdei külliyyesi, ya'ni irâde kuvvesi mahlûk ise de irâdei cüz'iyyesi başkaca bir halka muhtac olmıyacak vechile bir emri i'tibarîdir demekle bunu söylemiştir. Lâkin abdin meşiyyeti Allahın meşiyyetinden büsbütün ayrı ve ona muhalif olabilecek derecede muhtar ve mustakıll olduğunu zann etmek de Allahın rabbül'âlemîn olduğunu düşünmemektir. Allahın meşiyyetinden haric hiç bir hâdis tesavvur olunamaz. Onun için ıbâdın ef'ali ihtiyariyyesinde ne cebri mahiz ne de tefvizı mahız yoktur. Bil'akis ıbad için cebri mahız, cereyan eden birçok ef'ali iztırariyye bulunduğu halde ihtiyari mabız

yoktur. « وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَايَشَآءُ وَيَخْتَارُ مَاكَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ » dir. « اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ » dir: binaenaleyh insanlar istikameti dileyerek hakk-u savabı aramalı ve o suretle bu zikirden istifâde etmelidir. Fakat istikamete muvaffak olanlar da muvafakıyyeti Allahdan bilmeli, ve Allah tealânın verdiği meşiyyeti selb-ü nez' edebileceğini de unutmamalı « لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » buyurulmakla mademki iş bizim meşiyyetimize bırakılmıştır, o halde biz her ne dilersek hakk-u savab olur zannına düşmemeli, meşiyyetleriyle mes'üliyyet kendilerine âid olduğunu dâima hatırda tutmalıdır. Âlûsîde Süleyman ibni musâ ve Kasım ibni muhaymireden şöyle rivayet olunmuştur. « لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَسْتَقِيمَ » nâzil olunca Ebu Cehil «demek ki işi bize bırakmıştır, dilersek müstakîm oluruz, dilersek olmayız» demişti, « وَمَا تَشَآؤُنَ » âyeti nâzil oldu. Buna göre de bu âyet, cebri isbat için değil, tefvizı mahzı nefy ile istikameti Allahdan dilemeğe teşvık siyakında nâzil olmuştur. İnzara ve meşiyyeti ilcâiyyeye delâleti işaret tarikıyledir. Bu iki haysiyyet de yine bervechi âtî tavzîh olunacaktır.